

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ BENDRAAMŽIŲ SOCIALINIO ATSTŪMIMO KAIP PATYČIŲ RAIŠKA

Skirmantė Lidžiūtė

Klaipėdos valstybinė kolegija

Anotacija. Pirmieji išskirtinio elgesio ir santykių agresijos požymiai prasideda jau ankstyvame amžiuje (nuo trejų iki šešerių metų), todėl sistemingos patyčios jau yra pastebimos tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų. Viena dažniausiai pasitaikančių patyčių formų tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų yra socialinis atstūmimas. Ankstyvame amžiuje patirtas socialinis atstūmimas kaip patyčių raiškos forma daro įtaką vaiko tolimesniame gyvenime kuriamiems santykiams ir gali sukelti tokias problemas kaip depresija, žema savivertė, socialinis atsiribojimas ir patiriamas nerimas. Straipsnyje analizuojamas socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška ikimokykliniame amžiuje ir yra apžvelgiamos ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos priežastys ir pasekmės. Straipsnyje pateikiami atlikto tyrimo – pedagoginio stebėjimo dvejų-penkerių metų amžiaus grupėje rezultatai. Atskleidžiama, kokia yra socialinio atstūmimo kaip patyčių raiška ikimokyklinio amžiaus vaikų grupėje – išryškintos dažniausiai pasitaikančios socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos elgesio formos – pašalinimas iš žaidimo arba nepriėmimas žaisti kartu, atsisakymas susikabinti rankomis ir garsiai išreiškiamas nenoras draugauti. Atliktas tyrimas atskleidė, kad dažniausiai socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijas inicijuoja socialiai kompetentingi ikimokyklinio amžiaus vaikai, kurie yra vyresnio amžiaus ir yra pasiekę tam tikrą socialinį sumanumą bei savo agresiją geba panaudoti nukreipdami prieš kitus, tačiau lyties įtaka nepastebėta. Atliekant tyrimą išryškėjo, kad socialinio atstūmimo situacijos linkusios pasikartoti, o ikimokyklinio ugdymo mokytojo intervencija šiose situacijose vyksta įvairiai – vykdant pokalbį su socialinio atstūmimo iniciatoriumi ir vykdant pokalbį su vaiku, patyrusiu socialinį atstūmimą, drausminimo priemonių taikymu, kreipiantis pagalbos į specialistus, administraciją, tėvus ir kt.

Reikšminiai žodžiai: ikimokyklinio amžiaus vaikai, socialinis atstūmimas, patyčių raiška

Įvadas

Ikimokyklinis amžius yra labai svarbus etapas kiekvieno vaiko gyvenime, kadangi šiame etape vaikas įgyja bendravimo, bendradarbiavimo, sprendimų priėmimo, konfliktų ir kitų sunkumų įveikimo įgūdžius, mokosi išreikšti ir apginti savo poreikius. Intensyviausias šių įgūdžių ugdymas vyksta ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, kadangi joje vyksta pirminė intensyvi vaikų socializacija, vaikai užmezga pirmuosius tarpusavio ryšius ir sąveikauja vieni su kitais. Vis dėlto, jau ikimokykliniame amžiuje yra pastebimas patyčių elgesys, todėl norint užkirsti kelią patyčioms, patyčių prevencija turėtų būti nukreipta į ikimokyklinio ugdymo aplinką (Repo ir kt., 2015). Patyčios dažniausiai yra apibūdinamos kaip pasikartojantis agresyvus elgesys, kuriuo yra siekiama sukelti žalą kitam asmeniui, taip pat šis elgesys atspindi galios disbalansą tarp besityčiojančiojo ir patyčias patiriančiojo asmens (Espelage, 2016; Cameron ir kt., 2016). Yra išskiriamos dvi patyčių formos – tiesioginės ir netiesioginės patyčios. Tiesioginės patyčios pasižymi atvirai demonstruojamais veiksmais – grasinimu, mušimu, stumdymu, prasivardžiovimu, daiktų atiminėjimu ir pan. Netiesioginės patyčios pasižymi paslėptais veiksmais, kuriuos sunku pastebėti – ignoravimu, atstūmimu, skatinimu nebendrauti. Taip pat yra išskiriamos atskiros patyčių formos – tai verbalinės (žodinės), rašytinės, fizinės, sudėtinės, rasinės, seksualinės ir elektroninės patyčios (Thornberg ir kt., 2014; Girdvainis, 2013; Brighi ir kt., 2012). Ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių elgesys dažniau pasižymi atvirais veiksmais (daiktų atiminėjimu, prasivardžiovimu ir kt.), vis dėlto, vienas dažniausiai tarp šio amžiaus vaikų vykstančių netiesioginių ir sunkiau pastebimų patyčių veiksmų yra socialinis atstūmimas (Skoglund, 2020).

Ikimokykliniame amžiuje patirtas socialinis atstūmimas kaip patyčių raiškos forma daro įtaką vaiko emocinei būklei (Bashatah ir kt., 2023) vaiko tolimesniame gyvenime kuriamiems santykiams (Ladd ir kt., 2017) ir gali sukelti tokias problemas kaip depresija, žema savivertė ir socialinis atsiribojimas (Sampson, 2014). Jaučiamos depresinės mintys ir jausmai patiriant socialinį atstūmimą ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių grupėje sukelia riziką skriaudžiamam vaikui vėlesniame amžiuje tapti patyčių objektu kitose socialinėse grupėse (Brendgen ir kt., 2018). Kai tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų prasideda patyčios, įsikišimas ir bandymas jas sustabdyti gali vaikams suteikti socialinių ir emocinių įgūdžių, kurie ateityje padės išvengti patyčių elgesio ir padės sukurti pagrindą tvirtiems socialiniams santykiams (Saracho, 2016).

Mokslinių tyrimų lauke stebimas patyčių raiškos tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų analizės ribotumas. Patyčių raišką ikimokykliniame amžiuje nagrinėjo Lietuvos ir užsienio autoriai J. S. Jasiulionė (2011), A., M. Zhong (2021), R. I. Skoglund (2020), ir kt. Socialinį atstūmimą kaip patyčių raišką tyrinėjo užsienio autoriai G. Hyesung (2020), S. Colley ir kt. (2015), M. Killen ir kt. (2013), L. Kirves ir kt. (2012) ir kt. Socialinio

atstūmimo priežastis ir pasekmės nagrinėjo užsienio autoriai D. L. Cameron ir kt. (2016), J. Will ir kt. (2016) ir kt. Pastebėta, kad socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių grupėje yra mažai tyrinėta problema tiek Lietuvos, tiek užsienio tyrimų kontekste. Trūksta informacijos apie tai, kaip dažnai tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų pasireiškia socialinis atstūmimas kaip patyčios. Todėl nagrinėjamo tyrimo laukas apima šį probleminį klausimą: kokia yra ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinio atstūmimo kaip patyčių raiška?

Tyrimo tikslas – atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinio atstūmimo kaip patyčių raišką.

Tyrimo objektas – ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška.

Tyrimo uždaviniai:

1. išanalizuoti, kokios yra ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos priežastys ir pasekmės;
2. išsiaiškinti ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinio atstūmimo kaip patyčių raišką.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, pedagoginis stebėjimas, turinio (angl. *content*) analizė.

Socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų

Socialinis atstūmimas yra terminas, kuris naudojamas apibūdinti žmogaus atmetimą, vengimą ir pašalinimą iš grupės (Strenseng ir kt., 2015). Socialinis atstūmimas yra neatsiejama socialinio gyvenimo dalis visais žmogaus gyvenimo periodais ir apima įvairias gyvenimo sritis bei negalėjimą dalyvauti veikloje, prieinamoje daugumai visuomenės žmonių, nesvarbu, ar tai būtų socialinė, ekonominė ar kultūrinė veikla. Socialinis atstūmimas turi įtakos tiek asmenų gyvenimo kokybei, tiek visos visuomenės lygybei ir sanglaudai (Crous ir kt., 2017). Socialinis atstūmimas yra įprastas reiškinys bendraamžių santykiuose ir ryšiuose, visose socialinėse grupėse nuo pat ankstyvosios vaikystės iki pilnametystės ir vėliau (Killen ir kt., 2009), o gebėjimas su socialiniu atstūmimu susitaikyti yra sveiko socialinio vystymosi pagrindas (Will ir kt., 2016). Tačiau, kai socialinis atstūmimas yra tyčinis, pasikartojantis ir sistemingas (nukreiptas prieš tam tikrą asmenį), jis yra laikomas patyčiomis (Skoglund, 2020; Helgeland ir kt., 2017). Socialinis atstūmimas yra laikomas netiesioginių patyčių forma (Zhong ir kt., 2021, Helgeland ir kt., 2017; Espelage, 2016) ir pasireiškia socialine izoliacija, tarpasmeniniu atstūmimu (Helgeland ir kt., 2017), ignoravimu, nebendravimu ir atstūmimu iš grupės (Girdvainis, 2013).

Patyčių elgesys ikimokyklinio ugdymo įstaigose dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų pažintinių ir socialinių galimybių ribotumo paprastai yra labiau atviras, nei paslėptas (Gower ir kt., 2014), todėl patyčios tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų dažniausiai pasireiškia vaikams demonstruojant akivaizdžiai pastebimus veiksmus, tokius kaip žaislų atiminėjimas, stumdymas, prasivardžiavimas. Vis dėlto, jau ikimokykliniame amžiuje vis dažniau yra pastebimas netiesioginių patyčių elgesys – socialinis atstūmimas, pasireiškiantis nenoru draugauti, susikabinti rankomis bei pašalinant vaiką iš žaidimo arba atsisakant žaisti kartu (Kirves ir kt., 2012). Ikimokyklinio amžiaus vaikai dėl tarpusavio santykių su savo bendraamžiais nerimauja daugiau nei dėl bet kurios nors kitos savo gyvenimo srities (Harrist ir kt., 2003), kadangi ikimokykliniame amžiuje pagrindinis ir pats reikšmingiausias vaikų bendravimo būdas yra žaidimas. Dėl šios priežasties pati skaudžiausia patirtis ikimokyklinio amžiaus vaikams yra būti pašalintiems iš žaidimo. Ši patirtis yra dar skausmingesnė, jeigu juos pašalina geriausi draugai arba įprasti žaidimų draugai (Tanrikulu, 2018). Žaisdami vaikai nuo pat gyvenimo pradžios veikia ir tyrinėja pasaulį bei savo ir aplinkinių žmonių santykius, todėl atsižvelgiant į tai, kad žaidimai yra tokie svarbūs, o baimė neturėti su kuo žaisti akivaizdžiai egzistuoja, atstūmimas nuo žaidimo gali būti apibūdinamas kaip ikimokyklinio amžiaus vaikų supratimas, kas yra patyčios (Helgeland ir kt., 2017). Kadangi ikimokyklinio amžiaus vaikai patyčias pirmiausia suvokia kaip pašalinimą iš žaidimo, šio dalyko jie labiausiai baiminasi būdami bendraamžių grupėje ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Vis dėlto, būtent šiuo veiksmu tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų dažniausiai ir pasireiškia socialinis atstūmimas (Skoglund, 2020).

Ikimokyklinio amžiaus vaikai anksti sudaro kategorijas grupės viduje ir už jos ribų bei pradeda tiesiogiai ir netiesiogiai vadovautis šiomis kategorijomis, rinkdamiesi draugus ir priimdami sprendimus dėl atstūmimo ir įtraukimo (Killen ir kt., 2013). Ikimokyklinio amžiaus vaikai iš grupės atstumdami kitus vaikus pasikliauja moraliniais, socialiniais-tradiciniais ir psichologiniais motyvais. Vaikai dažnai remiasi tokiu motyvu kaip grupės funkcionavimas, kad pateisintų savo sprendimą atstumti kitus vaikus. Socialinis atstūmimas, pagrįstas naryste grupėje, yra daugialypis – viena vertus, sprendimai neįtraukti kitų gali atspindėti išankstinius nusistatymus, stereotipus, tradicijas, normas, tačiau kita vertus, sprendimai įtraukti kitus gali atspindėti moralinius sprendimus apie sąžiningumą, teisingumą ir lygybę. Normos, įsitikinimai ir požiūris į sprendimus atskirti kitus atskleidžia daug apie tai, kaip veikia grupės, taip pat apie grupės funkcijas kasdiniame socialiniame gyvenime (Killen ir kt., 2009). Būti socialiai atstumtam yra skausminga ir neigiamus jausmus sukelianti patirtis, kadangi žmogaus poreikis priklausyti yra laikomas pagrindiniu žmogaus psichologiniu poreikiu ir yra apibrėžiamas kaip įgimtas žmogaus polinkis gauti pripažinimą ir išvengti atmetimo. Kai žmogus patiria priklausomybės nepriteklį, kitaip

tariant, yra socialiai atstumtas, tuomet pažeidžiamas optimalus jo psichologinis funkcionavimas (Stenseng ir kt., 2015) ir kyla grėsmė esminiems poreikiams, tokiems kaip poreikis priklausyti, poreikis kontroliuoti savo (socialinę) aplinką ir savigarbos bei prasmingos egzistencijos poreikiai (Will ir kt., 2016). Taigi, santykiai su bendraamžiais yra gyvybiškai svarbūs norint patenkinti šiuos poreikius visą žmogaus gyvenimą nuo pat kūdikystės iki senatvės, o socialinis atstūmimas trukdo šių poreikių tenkinimui.

Socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos priežastys ir pasekmės

Siekiant išanalizuoti socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių grupėje problemą, svarbu detalizuoti, dėl kokių priežasčių vaikai patiria ir inicijuoja socialinį atstūmimą kaip patyčių raišką. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl ikimokyklinio amžiaus vaikai yra socialiai atstumti bendraamžių grupėje, yra labai paprasta: jie demonstruoja tokį elgesį, kuris yra nepriimtinas bendraamžiams. Ikimokyklinio amžiaus vaikai atstumia savo bendraamžius dėl tokių savybių kaip agresyvumas, užsisiklindimas, nebendradarbiavimas, hiperaktyvumas, nerimastingumas ir socialinių įgūdžių trūkumas (Harrist ir kt., 2003). Taip pat dažnai bendraamžių grupėje pakartotinai atstumiami yra vaikai, kurie demonstruoja ryškia emocinę reakciją (pvz., lengvai susigraudina, daug verkia, pabėga iš konfliktinių situacijų, yra akivaizdžiai nusiminę ir nerandantys sau vietos). Rivers ir kt. (2013) išskirti šie patyčių rizikos veiksniai: temperamentas, ankstesnės netekties ar atstūmimo patirtys, neigiama ankstesnių santykių ir draugystės istorija bei asmeninio atsparumo nebuvimas. Taip pat pastebima, kad dažnai socialiai atstumtaisiais tampa vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose ir vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių bei vaikai imigrantai (Skoglund, 2020).

Socialinio atstūmimo situacijų inicijavimas tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų gali pasireikšti dėl įvairių veiksnių, tokių kaip tokių kaip grupės lojalumas ar grupės ketinimai, pavyzdžiui, atstūmimas pasakant „tu negali komandoje žaisti kartu, nes tau blogai sekasi žaisti“. Svarbu pažymėti, kad kai kuriais atvejais yra visiškai tikslinga ko nors neįtraukti į grupę esant susirūpinimui dėl grupės funkcionavimo (pvz., žaidimo komandos pasirinkimo), tačiau taip pat yra situacijų, kai kas nors iš grupės pašalinamas dėl neteisingų priežasčių (pvz., nemėgimo ar dėl lyties). Akivaizdu, kad socialinio atstūmimo situacijų inicijavimas ikimokykliniame amžiuje reikalauja sudėtingesnių socialinių ir pažintinių gebėjimų, kurie vystosi su amžiumi (Hyesung, 2020). Ikimokyklinio amžiaus vaikai, pasiekę vyresnį amžių (ketverius-penkerius metus) jau pasižymi tam tikru socialiniu sumanumu ir savo agresiją gali naudoti tikslingai nukreipdami prieš kitus. Jasiulionės (2010) teigimu, skriaudėjais dažnai tampa tie vaikai, kurie yra socialiai kompetentingi, turi gerai išugdytus socialinius įgūdžius ir netgi nedemonstruoja agresijos matant suaugusiesiems. Todėl socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijas inicijuojančių vaikų elgesys dažnai yra siejamas su agresija, taip pat besityčiojantys vaikai iš tiesų pasižymi žema savigarba, kurią maskuoja demonstruodami agresyvų elgesį, nukreiptą į kitą asmenį (Soldberg ir kt. 2007).

Ikimokykliniame amžiuje patiriamas bendraamžių grupės socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška daro neigiamą įtaką socialiniam, emociniam ir pažintiniam vaiko vystymuisi. Ikimokyklinio amžiaus vaikai, patiriantys socialinį atstūmimą bendraamžių grupėje, kenčia nuo plačiai paplitusių psichinės sveikatos sutrikimų, kurie gali išlikti visą gyvenimą. „Mechanizmas“, per kurį bendraamžių atstūmimo būseną sukelia psichikos sveikatos problemas, yra padidėjęs emocinis ir nervinis reagavimas, lydintis patiriamą atstūmimo būseną (pvz., ignoravimą, priekabiavimą, pašalinimą) (Will ir kt., 2016). Tai yra susiję su tokiais problemomis kaip padidėjusi rizika vėlesniame amžiuje sirgti depresija, polinkis savižudybei, asocialiam elgesiui, patiriamam nerimui ir be jokios abejonės, menkam pasitikėjimui savimi (Lund, 2015). Socialinio atstūmimo patirtis bendraamžių grupėje skatina atsiribojimą ir motyvacijos trūkumą (Killen ir kt., 2013) bei turi įtakos vėlesniam vaiko gyvenimui (Abrams ir kt., 2014) – socialinė atskirtis tolimesniame gyvenime (Will ir kt., 2016) sukelia sunkumus bandant prisitaikyti kitose socialinėse grupėse (Marinovic ir kt., 2018) ir emocinės sveikatos sutrikimus (Raitanen ir kt., 2017).

Socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška veikia ne tik vaikus, kurie patiria socialinį atstūmimą, bet ir vaikus, kurie inicijuoja socialinį atstūmimą (Cox, 2014). Socialinio atstūmimo situacijas inicijuojantys vaikai taip pat patiria riziką ateityje susidurti su emocinės ir psichinės sveikatos sunkumais (Rivers, 2013). Yra nustatyti psychosocialiniai, demografiniai ir elgesio rizikos veiksniai kiekvienam patyčių vaidmeniui: besityčiojantys vaikai, lyginant su patyčias patiriančiais vaikais, susiduria su didesne rizika ateityje vartoti alkoholį ir netinkamai elgtis mokykloje (Goldbach ir kt., 2018). Asmeninės savybės, skatinančios kurstyti patyčias, tokios kaip pyktis, agresija, elgesio problemos, sukelia riziką ateityje įsitraukti į nusikalstamą veiklą (Sigurdson, 2015). Apibendrinant galima teigti, kad socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška ugdymo aplinkoje pripažįstamas kaip rimta grėsmė, kuri kenkia socialiniams santykiams ir daro neigiamą įtaką visiems socialinio atstūmimo situacijos dalyviams (Gedžūne, 2015).

Tyrimo metodai ir sąlygos

Tyrimo tipas – siekiant efektyviausiai atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinio atstūmimo kaip patyčių raišką atlikti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas – pedagoginis stebėjimas.

Tyrimo imtis – dvylika ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių mišrią ikimokyklinio ugdymo grupę (šešios mergaitės ir šeši berniukai). Jauniausio ikimokyklinio ugdymo grupę lankančio vaiko amžius – dveji metai ir septyneri mėnesiai, vyriausio grupę lankančio vaiko amžius – penkeri metai. Tyrimo imčiai sudaryti taikytas kriterinės atrankos būdas. „Kriterinė atranka taikoma tada, kai imties vienetai iš populiacijos atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų“ (Rupšienė, 2007, p. 31). Kriterijus, pagal kurį buvo atrenkami tyrimo dalyviai, yra ikimokyklinio amžiaus vaikai, kurių amžius svyruoja nuo dvejų metų iki penkerių metų. Atliekant tyrimą mergaitės koduojamos raide M (M 1, M 2, M 3 ir t. t.), berniukai – raide B (B 1, B 2, B 3 ir t. t.).

Duomenų rinkimo metodas. Pedagoginis stebėjimas, kuris buvo atliekamas nuo 2023 m. kovo mėnesio pradžios. Tyrimo trukmė – 1 mėnuo. Ši tyrimo trukmė pasirinkta todėl, kadangi tikėtina, jog šis laikotarpis yra pakankamas surinkti duomenims apie socialinio atstūmimo raišką ir priežastis tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų ir galima plačiai išanalizuoti tyrinėjamą problemą. Stebėjimo metu tyrėjas gali pastebėti sąveikos įvairovę, apie kurią tyrimo dalyviai vengdami arba to nesuvokdami nekalba ir gali susidaryti visapusišką vaizdą apie savo tyrinėjamą problemą (Bitinas ir kt., 2008). Pedagoginio stebėjimo metodas yra naudingas, nes jo metu stebima tiesiogiai, galima analizuoti visos grupės elgesį, gaunamas tikslingesnis elgesio įvertinimas, o stebėjimo metodas nepriklauso nuo tiriamojo nuostatų ir yra galimybė vienu metu pastebėti daug savybių ir reiškinių (Kardelis, 2016). Kadangi ikimokyklinio amžiaus vaikų gebėjimui suvokti pasakojamas istorijas didelę įtaką turi kognityviniai ir kalbiniai gebėjimai, taip pat ikimokyklinio amžiaus vaikų pasakojimų supratimui labai svarbus yra žodyno dydis, gebėjimas daryti išvadas ir atmintis (Strasser ir kt., 2015), nuspręsta tyrinėjant ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklos ypatumus taikyti pedagoginio stebėjimo metodą. Stebėjimo metu buvo gaunami pirminiai, realūs duomenys apie vaikų elgesį ir buvo galima išanalizuoti tiriamą reiškinį.

Pedagoginio stebėjimo metu duomenys buvo renkami keliais etapais: pirmiausia buvo paruošiama stebėjimo programa (suformuluotas stebėjimo objektas, pateiktas jo aprašymas, numatyti stebėjimo elementai ir tyrinėjamo objekto aspektai, stebėjimo rūšis pagal stebėtojo poziciją ir surinktos informacijos registravimo būdų pasirinkimas), atliktas tiesioginis stebėjimo organizavimas (gauti pirminiai duomenys, kurie buvo registruojami stebėjimo protokole, jie buvo susisteminti ir ruošti apdoroti pirminę informaciją), surinktų duomenų apdorojimas ir jų analizė (Kudinovienė, 2005). Atliekant pedagoginį stebėjimą ikimokyklinio ugdymo grupėje buvo stebimos iš anksto tyrėjo numatytos socialinio atstūmimo, kaip patyčių raiškos, formos, išryškėjusios atlikus mokslinės literatūros analizę: pašalinimas iš žaidimo / nepriėmimas žaisti kartu, draudimas sėstis šalia, garsiai išreiškiamas nenoras draugauti, atsisakymas susikabinti rankomis, egzistuojantis vaikų fizinių jėgų disbalansas. Vykdamas pedagoginį stebėjimą buvo naudojamos ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio stebėjimo protokolo (Piliponytė, 2005). Stebėjimo protokole buvo aprašomas stebėjimo tikslas, objektas, grupė ir amžius, vaikų skaičius, stebėjimo data ir terminas. Taip pat stebėjimo protokole nurodomas vaikų, dalyvavusių situacijoje, skaičius, kaip išspręsta situacija, situacijos pasikartojimas ir stebėjimo užrašai, kuriuose buvo žymimi esminiai įvykiai, kurie yra susiję su stebėjimo tikslu.

Duomenų analizės metodas. Pedagoginio stebėjimo metu gauti duomenys analizuojami naudojantis kokybine turinio (angl. *content*) analize. Pedagoginio stebėjimo metu surinkti duomenys analizuojami, pateikiamos išvados, pateikiami pasiūlymai ir rekomendacijos. „Kokybinio turinio analizė yra metodas, kuriuo naudojantis analizuojama sakininė, rašytinė arba vaizdinė informacija“ (Žydzūnaitė ir kt., 2017, p. 57). Kardelio (2016) teigimu, naudojantis kokybinio turinio analizės metodu stengiamasi gauti besikartojančias ir pagrįstas išvalgas iš surinktos informacijos. Pedagoginio stebėjimo metu gauti rezultatai buvo išskiriami į kategorijas, subkategorijas ir ištraukas iš pedagoginio stebėjimo protokolo.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Atliekant pedagoginį stebėjimą dvejų-penkerių amžiaus vaikų grupėje, pirmiausia buvo stebima, ar pasireiškė socialinio atstūmimo formos, išryškėjusios atliekant mokslinės literatūros analizę: pašalinimas iš žaidimo / nepriėmimas žaisti kartu, garsiai išreiškiamas nenoras draugauti, atsisakymas susikabinti rankos ir ar šiose situacijose vyrauja fizinių galių disbalansas.

Dažniausiai pastebėtos socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos buvo vaiko pašalinimas iš žaidimo / nepriėmimas žaisti kartu: „B 5 (4 m.) norėjo ištraukti į B 1 (5 m.) žaidimą (B 1 žaidė kartu su B 4 (5 m.) ir B 3 (5 m.)). B 1 su kitais berniukais statė „Lego“ miestą ir jame žaidė mašinomis, B 5 bandant žaisti kartu, B 1 garsiai pasakė „tu su mumis nežaisi“; „B 1 (5 m.) nepriėmė žaisti M 3 (5 m.)“; „M 3 norėjo prisijungti ir žaisti kartu su M 1. Kai M 3 priėjo, M 1 pasakė „aš nebe noriu žaisti“, paliko lėles M 3 ir nuėjo

prie kitų vaikų. M 3 paėmė lėles ir ėmė žaisti viena“. Pastebėta, kad vienoje iš trijų minimų situacijų vaikas buvo atstumiamas dėl fizinių galių disbalanso (metais jaunesnis už socialinio atstūmimo iniciatorių). Taip pat pastebėti atvejai, kai vaikas nesutiko susikabinti rankomis: „*M 1 (5 m.) nenorėjo duoti rankos M 2 (5 m.) muzikos užsiėmimo metu trečiadienį*“; „*M 1 (5 m.) nenorėjo duoti rankos M 2 (5 m.) muzikos užsiėmimo metu ketvirtadienį*“. Taip pat pastebėtas atvejis, kai vaikas garsiai pasakė, jog nenori draugauti: „*M 3 (5 m.) norėjo įsijungti į grupelės vaikų B 1 (5 m.), M 1 (5 m.), B 3 (5 m.) ir B 4 (5 m.) žaidimą su lėlių nameliu. M 3 bandant prisijungti, B 1 grupelės vaikams pasakė „nedraugausim su ja*“. Keliose skirtingose situacijose užfiksuotas tų pačių tyrimo dalyvių dalyvavimas – B 1 ir M 1 inicijavo po kelias socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijas (abu vaikai – penkerių metų amžiaus), M 3 keletą kartų patyrė socialinį atstūmimą. M 3 kalba yra užsienio kalba, todėl galima daryti prielaidą, kad socialinį atstūmimą patiria dėl to, jog sunku susikalbėti su bendraamžiais ir perprasti jų žaidimų „kodus“.

Toliau buvo stebima, kaip dažnai kartojosi socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos. Pastebėta, kad socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos kartojosi skirtingu dažnumu – vieną kartą per dieną (B 5 ir B 1); du kartus per dieną (M 3 ir B 1); du kartus per savaitę (M 1 ir M 2; M 1 ir M 3).

Taip pat buvo tiriama, kokio pobūdžio veiklose pasireiškė socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos. Numatytos veiklos stebėjimo vykdymui: žaidimų grupėje metu, žaidimų lauke metu, muzikinių veiklų metu, sporto veiklų metu, valgio metu. Pastebėta, kad socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos dažniausiai pasireiškė trijų pobūdžių veiklose – žaidimų grupėje metu, žaidimų lauke metu ir muzikinių užsiėmimų metu. Dažniausiai socialinio atstūmimo situacijos pastebėtos žaidimų grupėje metu (B 5 ir B 1; M 3 ir B 1; M 1 ir M 3). Kiek rečiau – muzikinės veiklos metu (M 1 ir M 2; M 1 ir M 2). Rečiausiai socialinio atstūmimo situacija pastebėta žaidimų lauke metu (toks atvejis pastebėtas tik vieną kartą). Išryškėjo pasikartojanti situacija muzikos užsiėmimų metu, kai vaikai ruošėsi šokti ratelyje susikabinę rankomis ir M 1 (5 m.) nenorėjo duoti rankos M 2 (5 m.). Ši situacija pasikartojė du kartus per savaitę.

Buvo analizuojama, kokia charakteristika pasižymėjo vaikai, inicijavę socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijas. Stebėjimo metu išryškėjo socialinį atstūmimą kaip patyčių raišką inicijavusių vaikų charakteristika: visas socialinio atstūmimo situacijas inicijavo vienas vaikas (ne grupelė vaikų), situacijas inicijavo tiek mergaitė, tiek berniukas, abu vaikai – vyresnio amžiaus (penkerių metų amžiaus) (M 1, B 1, B 1, M 1). Nepastebėta situacijų, kai socialinį atstūmimą inicijavo jaunesnio ikimokyklinio amžiaus vaikai (dvejų-ketverių metų amžiaus).

Toliau buvo stebima, kokia reakcija demonstravo socialinį atstūmimą patyrę dvejų-penkerių metų amžiaus vaikai. Išryškėjo trys reakcijos, kurias demonstravo socialinį atstūmimą patyrę vaikai – ignoravimas, verkimas, kreipimasis į suaugusįjį. Dažniausiai pastebėta reakcija – ignoravimas. Ši reakcija pastebėta tris kartus (M 2; M 3; M3): „*Pastebėtos situacijos, kai M 1 (5 m.) vengia M 3 (5 m.), dažnai pasišalina jai priešus. Pirmoji socialinio atstūmimo situacija įvyko, kai M 1 žaidė su lėlėmis. M 3 taip pat labai mėgsta tas pačias lėles, todėl norėjo prisijungti ir žaisti kartu. Kai M 3 priešė, M 1 pasakė „aš nebenoriu žaisti“, paliko lėles M 3 ir nuėjo prie kitų vaikų. M 3 ignoravo šią situaciją, paėmė lėles ir ėmė žaisti viena*“. Rečiau pastebėtos reakcijos (po vieną atvejį) – verkimas (B 5) ir kreipimasis į suaugusįjį prašant pagalbos (B 5).

Taip pat buvo stebima, kokia yra suaugusiojo – ikimokyklinio ugdymo mokytojo – intervencija socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijose. Atlikus pedagoginį stebėjimą išryškėjo keturi suaugusiojo intervencijos veiksmai: pokalbis su socialinio atstūmimo iniciatoriumi, pokalbis su vaiku, patyrusiu socialinį atstūmimą, drausminimo priemonių taikymas, kreipimasis į pagalbos specialistą, administraciją, tėvus ir kt. Dažniausiai pastebėtas veiksmas – pokalbis su socialinio atstūmimo iniciatoriumi. Šis veiksmas buvo pastebėtas tris kartus (M 1 ir M 2; M 3 ir B 1; M 1 ir M 3): „*Situacija, kuomet ikimokyklinio ugdymo mokytojas kreipėsi į ugdytinio tėvus, įvyko socialiniam atstūmimui kaip patyčių raiškai pasikartojus du kartus (M 3 (5 m.) dukart skirtingomis dienomis bandant ištraukti į B 1 (5 m.) žaidimą, šis atsakė „nedraugausim su ja“ ir „tu čia nežaisi*“. Pirmiausia individualaus pokalbio su B 1 metu bandyta išsiaiškinti, kodėl jis nenori priimti M 3 į žaidimą. Paklaustas, kodėl taip elgiasi, susigraudino ir atsakė „nežinau, nenoriu“. Ikimokyklinio ugdymo mokytoja vaikui paaiškino, kaip nesmagiai jaučiasi vaikas ir kaip reikia jam padėti, kviečiant žaisti kartu. B 1 susimąstė, atsiprašė M 3. Panaši situacija nutiko po 2 dienų, vėl vyko pokalbis su B 1, jis atsiprašė M 3. Kreiptasi į B 1 tėvus, jiems buvo paaiškinta situacija, paprašyta su juo susikalbėti apie tai namie, padėti išsiaiškinti priežastis. Daugiau tokios situacijos tarp B 1 ir M 3 tolimesnio stebėjimo metu nebeprisikartojė“. Rečiau pastebėtas veiksmas – drausminimo priemonių taikymas (žodinis sudrausminimas) (du kartai) (M 1 ir M 2; M 1 ir M 3). Rečiausiai pastebėti atvejai – kreipimasis į specialistą / administraciją, tėvus ir kt. bei pokalbis su vaiku, patyrusiu socialinį atstūmimą.

Išanalizavus stebėjimo dvejų-penkerių metų amžiaus vaikų grupėje rezultatus galima daryti išvadą, kad socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos dažniausiai pasireiškia pašalinant kitą vaiką iš žaidimo / nepriimant žaisti kartu, garsiai išreiškiant nenorą draugauti ir atsisakant susikabinti rankomis. Pastebėta, kad

socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos kartojosi skirtingu dažnumu – vieną kartą per dieną, du kartus per dieną ir du kartus per savaitę. Taip pat pastebėta, kad dažniausiai socialinio atstūmimo situacijos vyko žaidimų grupėje metu, žaidimų lauke metu ir muzikinių užsiėmimų metu. Stebėjimo metu išryškėjo socialinį atstūmimą kaip patyčių raišką inicijavusių vaikų charakteristika – iniciatoriais tapo tiek mergaitė, tiek berniukas, abu jie buvo vyresnio amžiaus (penkerių metų). Taip pat nepastebėta nei viena situacija, kuomet socialinį atstūmimą inicijavo vaikų grupelė, visas situacijas iniciavo vienas vaikas. Tyrimo metu pastebėti trys elgesio modeliai, kuriuos demonstravo socialinį atstūmimą patyrę vaikai – ignoravimas, verkimas, kreipimasis į suaugusįjį. Išryškėjo keturi suaugusiojo intervencijos socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijose veiksmai: pokalbis su socialinio atstūmimo iniciatoriumi, pokalbis su vaiku, patyrusiu socialinį atstūmimą, drausminimo priemonių taikymas, kreipimasis į pagalbos specialistą, administraciją, tėvus ir kt.

Išvados

1. Socialinį atstūmimą kaip patyčių raišką dažniausiai patiria ikimokyklinio amžiaus vaikai, kurie pasižymi tam tikromis asmeninėmis savybėmis – yra agresyvūs, hiperaktyvūs, uždaro būdo, nerimaujantys ir demonstruojantys itin ryškias emocines reakcijas (greitai susigraudinantys, dažnai verkiantys, bėgantys iš kilusių konfliktinių situacijų). Taip pat dažnai yra atstumiami vaikai, kuriems trūksta socialinių įgūdžių, vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, ir vaikai imigrantai. Socialinio atstūmimo situacijų inicijavimas tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų dažnai kyla dėl tokios priežasties kaip grupės lojalumas, pavyzdžiui, vaiko nepriėmimas žaisti bendrame žaidime, nes jam nesiseka žaisti. Todėl socialinio atstūmimo nukreipimas prieš tam tikrą vaiką ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių grupėje reikalauja tam tikrų socialinių ir pažintinių gebėjimų, kurie pastebimi vyresniame amžiuje (nuo ketverių metų). Socialinį atstūmimą inicijuoja socialiai kompetentingi vaikai, turintys gerus socialinius įgūdžius. Ikimokykliniame amžiuje išgyventas ir inicijuotas socialinis atstūmimas kaip patyčių raiška sukelia ilgalaikes neigiamas pasekmes. Patiriant socialinio atstūmimo situacijas padidėja vaiko emocinis ir nervinis reagavimas, todėl galimi psichinės sveikatos sutrikimai ateityje, depresija, menkas pasitikėjimas savimi, kyla rizika asocialiam elgesiui ateityje, atsiribojimui ir negebėjimui prisitaikyti kitose socialinėse grupėse. Socialinio atstūmimo situacijas inicijuojantys vaikai taip pat turi polinkį psichinės ir emocinės sveikatos sutrikimams ateityje bei patiria riziką asocialiam elgesiui vėlesniame amžiuje – netinkamam elgesiui mokykloje ir nusikalstamai veiklai.
2. Atliktas pedagoginis stebėjimas dvejų-penkerių metų amžiaus vaikų grupėje atskleidė, jog dažniausiai vykstančios socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijos pasireiškia pašalinimu iš žaidimo / nepriėmimu žaisti kartu, atsisakant susikabinti rankomis ir garsiai išreiškiamu nenoru draugauti. Pastebėtas socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijas inicijavo vaikai, kurie yra penkerių metų amžiaus. Nepastebėtas nei vienas atvejis, kai situacijas inicijavo jaunesnio amžiaus vaikai (dvejų-ketverių metų). Socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijų inicijavimui lyties įtaka nebuvo pastebėta, šias situacijas inicijavo abiejų lyčių atstovai. Atlikto pedagoginio stebėjimo metu atsiskleidė keturi ikimokyklinio ugdymo mokytojo intervencijos būdai socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos situacijose – pokalbis su socialinio atstūmimo iniciatoriumi, pokalbis su vaiku, patyrusiu socialinį atstūmimą, drausminimo priemonių taikymas, kreipimasis į pagalbos specialistą, administraciją, tėvus ir kt. Dažniausiai vykdomas intervencijos būdas – pokalbis su socialinio atstūmimo iniciatoriumi analizuojant šio elgesio priežastis ir skatinant įsijausti į atstumtojo vaiko jaučiamą būseną. Rečiausiai taikytas intervencijos būdas – kreipimasis pagalbos į pagalbos specialistą, administraciją arba tėvus. Šis būdas taikytas, kai socialinio atstūmimo situacija buvo pasikartojanti, tačiau kreipimasis į tėvus padėjo šią problemą išspręsti.

Literatūra

1. Abrams, D., & Killen, M. (2014). Social Exclusion of Children: Developmental Origins of Prejudice. *Journal of Social Issues*, 70, 1–11. <https://par.nsf.gov/servlets/purl/10079933>
2. Bashatah, L., & Al-fif, D. (2023). Methods Used to Reduce Bullying in Kindergarten from Teachers' Perspectives. *International Journal of Mental Health Promotion*, 9, 1–15. <https://www.techscience.com/IJMHP/v25n5/52517/html>
3. Bitinas, B., Rupšienė, L., & Žydžiūnaitė V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.
4. Brendgen, M., & Poulin, F. (2018). Continued Bullying Victimization from Childhood to Young Adulthood: a Longitudinal Study of Mediating and Protective Factors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 2, 27–39. <https://psycnet.apa.org/record/2017-26225-001>
5. Brighi, A., Guarini, A., & Genta M .L. (2012). Predictors of Victimization Across Direct Bullying, Indirect Bullying and Cyberbullying. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17, 375–388.

- https://www.researchgate.net/publication/237835888_Predictors_of_victimisation_across_direct_bullying_indirect_bullying_and_cyberbullying
6. Cameron, D., L., & Kovac, V. B. (2016). An Examination of Parents' and Preschool Workers' Perspectives on Bullying in Preschool. *Early Child Development and Care*, 186, 1962–1971. https://www.researchgate.net/publication/293332544_An_examination_of_parents_and_preschool_workers_perspectives_on_bullying_in_preschool
  7. Colley, S., & Killen, M. (2015). Children's evaluations of resource allocation in the context of group norms. *Developmental Psychology*, 51, 554–563. https://www.researchgate.net/publication/272096792_Children's_Evaluations_of_Resource_Allocation_in_the_Context_of_Group_Norms
  8. Crous, G., & Bradshaw, J. (2017). Child Social Exclusion. *Children and Youth Services Review*, 80, 129–139. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740917305479>
  9. Espelage, D. L. (2016). Leveraging school-based research to inform bullying prevention and policy. *The American psychologist*, 8, 768–775. <https://psycnet.apa.org/record/2016-59374-029>
  10. Cox, A. K. (2014). Bullying. *The Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, 5, 15–20.
  11. Gedžūne, G. (2015). Awakening Pre-service Teachers to Children's Social Exclusion in the Classroom. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 6, 95–109. <https://sciendo.com/article/10.1515/dcse-2015-0007>
  12. Girdvainis, G. (2013). Patyčios tarp mokinių bendrojo lavinimo mokykloje: samprata, dalyviai, priežastys ir padariniai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 40, 8–13. <https://www.lituanistika.lt/content/52276>
  13. Goldbach, J. T., & Sterzing, P. R. (2018). Challenging Conventions of Bullying Thresholds: Exploring Differences Between Low and High Level of Bully-only, Victim-only, and Bully-victim Roles. *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 586–600. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29052118/>
  14. Gower, A. L., Lingras, K. A., Mathieson, L. C., Kawabata, Y., & Crick, N. R. (2014). The Role of Preschool Relational and Physical Aggression in the Transition to Kindergarten: Links with Social-psychological Adjustment. *Early Education and Development*, 25, 619–640. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4487536/>
  15. Harrist, A. W., & Bradley, K. D. (2003). “You Can't Say You Can't Play”: Intervening in the Process of Social Exclusion in the Kindergarten Classroom. *Early Childhood Research Quarterly*, 18, 185–205. <https://researchconnections.org/childcare/resources/2738?paging.startRow=501&state=TEXAS>
  16. Helgeland, A., & Lund, I. (2017). Children's Voices on Bullying in Kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, 45, 133–141. https://www.researchgate.net/publication/297677862_Children's_Voices_on_Bullying_in_Kindergarten
  17. Hyesung, G. (2020). The Development of Social Exclusion Detection in Early Childhood: Awareness of Social Exclusion Does Not Always Align with Social Preferences. *Journal of Cognition and Development*, 21, 166–190. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36017111/>
  18. Jasiulionė, J. S., Mažionienė, M., Suchodolska, I., & Povilaitis, R. (2011). *Kaip galiu padėti savo vaikui? Atsakymai į tėvų klausimus apie patyčias tarp vaikų*. Vilnius: Margi raštai.
  19. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R., Mažionienė, M., & Suchodolska, I. (2010). *Kuriame klasę be patyčių. Gairės klasių auklėtojams*. Vaikų linija.
  20. Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Vilnius: Eugrimas.
  21. Killen, M., Muvey, K. L., & Hitti, A. (2013). Social Exclusion in Childhood: A Developmental Intergroup Perspective. *Child Development*, 84, 772–790. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23170901/>
  22. Killen, M., Rutland, A., & Jumpol, N. S. (2009). Social Exclusion in Childhood and Adolescence. *Handbook of Peer Interactions, Relationships and Groups*, 1, 249–250. https://www.researchgate.net/publication/277575557_Social_exclusion_in_childhood_and_adolescence
  23. Kirves, L., & Sajaniemi, N. (2012). Prevention of Bullying in Early Educational Settings: Pedagogical and Organizational Factors Related to Bullying. *European Early Childhood Education Research Journal* 23, 461–471. https://www.researchgate.net/publication/270677690_Prevention_of_bullying_in_early_educational_settings_pedagogical_and_organizational_factors_related_to_bullying
  24. Kudinovienė, J. (2008). *Meno edukologinių tyrimų metodologijos pradžios*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
  25. Ladd, G. W., Ettekal, I., & Ladd, B. (2017). Peer Victimization Trajectories from Kindergarten Through High School: Differential Pathways for Children's School Engagement and Achievement? *Journal of Educational Psychology*, 109, 826–841. <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/edu-edu0000177.pdf>
  26. Lund, I., Helgeland, A., & Kovac, V. B. (2015). Empirically based analysis of methodological and ethical challenges in research with children as participants: the case of bullying in kindergarten. *Early Child Development and Care*, 186, 1531–1543. https://www.researchgate.net/publication/286639344_Empirically_based_analysis_of_methodological_and_ethical_challenges_in_research_with_children_as_participants_the_case_of_bullying_in_kindergarten
  27. Marinovic, V., & Trauble, B. (2018). Vicarious social exclusion and memory in young children. *Developmental Psychology*, 11, 2067–2076. <https://psycnet.apa.org/record/2018-47325-001>
  28. Piliponytė, J. (2005). *Duomenų rinkimas, apdorojimas ir analizė mokykloje*. Vilnius: LR ŠMM ŠAC.

29. Raitanen, J., Sandberg, S., & Oksanen, A. (2017). The Bullying-school Shooting Nexus: Bridging Master Narratives of Mass Violence with Personal Narratives of Social Exclusion. *Deviant Behavior*, 40, 96–109. https://www.researchgate.net/publication/321731585_The_bullying-school_shooting_nexus_Bridging_master_narratives_of_mass_violence_with_personal_narratives_of_social_exclusion
30. Repo, L., A., Sajaniemi, N. (2012). Bullying in Early Educational Settings. *Early Child Development and Care*, 182, 383–400. https://www.researchgate.net/publication/254229339_Bullying_in_early_educational_settings
31. Rivers, I., & Duncan, N. (2013). *Bullying: Experiences and Discourses of Sexuality and Gender*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
32. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
33. Saracho, O. N. (2016). Bullying Prevention Strategies in Early Childhood Education. *Early Childhood Education Journal*, 45, 453–460. https://www.researchgate.net/publication/303392301_Bullying_Prevention_Strategies_in_Early_Childhood_Education
34. Sampson, R. (2014). Bullying in Schools. *U.S. Department of Justice Publications and Materials*, 6, 1–43. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=usjusticematls>
35. Solberg, M. E., Olweus, D., & Endersen, I. M. (2007). Bullies and Victims at School: Are They the Same Pupils? *British Journal of Educational Psychology*, 77, 441–464. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17504556/>
36. Skoglund, R. I. (2020). Beyond Bullying: Understanding Children’s Exploration of Inclusion and Exclusion Processes in Kindergarten. *Children’s Exploration and Cultural Formation*, 29, 29–45. https://www.researchgate.net/publication/339583136_Beyond_Bullying_Understanding_Children's_Exploration_of_Inclusion_and_Exclusion_Processes_in_Kindergarten
37. Stenseng, F., Belsky, J., Skalicka, V., & Wichstrøm, L. (2015). Social Exclusion Predicts Impaired Self-Regulation: A 2-Year Longitudinal Panel Study Including the Transition from Preschool to School: Social Exclusion and Self-Regulation. *Journal of personality*, 2, 212–220. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24635533/>
38. Strasser, K., & Rio del, F. (2015). The Role of Comprehension Monitoring, Theory of Mind, and Vocabulary Depth in Predicting Story Comprehension and Recall of Kindergarten Children. *Reading Research Quarterly*, 49, 169–187. https://www.researchgate.net/publication/259542723_The_Role_of_Comprehension_Monitoring_Theory_of_Mind_and_Vocabulary_Depth_in_Predicting_Story_Comprehension_and_Recall_of_Kindergarten_Children
39. Sigurdson, J. F., Undheim, A. M., Wallander, J. L., Lydersen, S., & Sund, A. M. (2015). The Long-term Effects of Being Bullied or a Bully in Adolescence on Externalizing and Internalizing Mental Health Problems in Adulthood. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 9, 42. https://www.researchgate.net/publication/281204188_The_long-term_effects_of_being_bullied_or_a_bully_in_adolescence_on_externalizing_and_internalizing_mental_health_problems_in_adulthood
40. Tanrikulu, I. (2018). Teacher Reports on Early Childhood Bullying: how often, who, what, when and where. *Early Child Development and Care*, 4, 489–501. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1242500>
41. Thornberg, R., Thornberg, U., Alama, R., & Daud, N. (2014). Children’s Conceptions of Bullying and Repeated Conventional Transgressions: Moral, Conventional, Structuring and Personal-choice Reasoning. *International Journal of Experimental Educational Psychology*, 36, 95–111. https://www.researchgate.net/publication/262397195_Children's_conceptions_of_bullying_and_repeated_conventional_transgressions_Moral_conventional_structuring_and_personal-choice_reasoning
42. Zhong, M., Zhao, H., Ai, J., & Zeng, S. (2021). Bullying and Victimization in Chinese Affordable Kindergartens: A Latent Profile Analysis. *Early Childhood Education Journal*, 50, 1573–1707. https://www.researchgate.net/publication/351432561_Bullying_and_Victimization_in_Chinese_Affordable_Kindergartens_A_Latent_Profile_Analysis
43. Žydžiūnaitė, V., & Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai*. Vilnius: VAGA.
44. Will, G.-J., van Lier, P. A. C., Crone, E. A., & Güroğlu, B. (2016). Chronic Childhood Peer Rejection is Associated with Heightened Neural Responses to Social Exclusion During Adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44, 43–55. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25758671/>

EXPRESSION OF PEER SOCIAL EXCLUSION AS BULLYING IN PRESCHOOL CHILDREN

Summary

The first signs of exceptional behaviour and relational aggression appear at an early age (from three to six years), so consistent bullying is already noticeable among preschool children. One of the most common forms of bullying among preschool children is social exclusion. Early social exclusion as a form of bullying affects children's relationships later in life and can lead to problems such as depression, low self-esteem, social withdrawal, and anxiety. The article analyses social exclusion as an expression of bullying in preschool age and reviews the causes and consequences of social exclusion of preschool children's peers as an expression of bullying. The study presents the results of the conducted research, i.e., pedagogical observation in a group of children who are two to five years old. The article reveals the expression of social exclusion as bullying in a group of preschool children. The most common forms of behaviour of social exclusion are highlighted, e.g., exclusion from the game or not accepting to play together, refusing to hold hands, and loudly expressing reluctance to make friends. The research conducted revealed that situations of social exclusion as an expression of bullying are usually initiated by socially competent preschool children who are older, have achieved a certain level of social intelligence, and are able to use their aggression against others. The influence of gender on the initiation of social exclusion was not observed. During the research, it became clear that the situations of social exclusion tend to repeat. The preschool educator's intervention in these situations takes place in various ways, including a conversation with the initiator of social exclusion, talking with the child who has experienced social exclusion, applying disciplinary measures, seeking help from specialists, administration, parents, etc.

Keywords: preschool children, social exclusion, expression of bullying

Informacija apie autorę

Skirmantė Lidžiūtė. Klaipėdos valstybinės kolegijos Verslo fakulteto Pedagogikos katedros lektorė.
Mokslinių tyrimų kryptys: ikimokyklinis amžius ir priešmokyklinis, patyčios.
El. pašto adresas: s.lidziute@kvk.lt